

İLÂHİYAT NEDİR: ÖĞRETİM ÜYELERİNİN GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

WHAT IS DIVINITY: A QUALITATIVE RESEARCH ON THE OPINIONS OF FACULTY
MEMBERS

AYŞE ÇALAL

ARŞ. GÖR. DR., ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DİN EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
RES. ASSIST. DR., UNIVERSITY OF ANKARA, FACULTY OF DIVINITY DEPARTMENT OF RELIGIOUS
EDUCATION
ANKARA, TURKEY

auyanik@ankara.edu.tr

<http://orcid.org/0000-0001-5319-3166>

<http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.1160819>

CEMAL TOSUN

PROF. DR., ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DİN EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
PROF., UNIVERSITY OF ANKARA, FACULTY OF DIVINITY DEPARTMENT OF RELIGIOUS
EDUCATION
ANKARA, TURKEY

tosun@divinity.ankara.edu.tr

<http://orcid.org/0000-0002-9941-4769>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
11 Ağustos / August 2022

Kabul Tarihi / Accepted
10 Aralık / December 2022

Yayın Tarihi / Published
Aralık / December 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Aralık / December

Atıf / Cite as

Çalal, Ayşe – Tosun, Cemal "İlahiyat Nedir: Öğretim Üyelerinin Görüşleri Üzerine Nitel Bir Araştırma [What is Divinity: A Qualitative Research on the Opinions of Faculty Members]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 9/2 (Aralık/December 2022): 621-650.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey.

ilahiatergisi@kilis.edu.tr

İLAHİYAT NEDİR: ÖĞRETİM ÜYELERİNİN GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA*

Öz

Türkiye'deki ilahiyat fakülteleriyle ilahiyat eğitiminin mevcut durumu ve geleceğine ilişkin sorunlar artmaya devam etmektedir. Bu sorunlarla ilgili bilimsel tartışmalar yapılmakta ve çözüm arayışları içerisine girilmektedir. Fakat bu tartışmalar yapılırken ilahiyat kavramının tüm boyutlarıyla ne anlama geldiği ve Türkiye'deki yüksek din öğretimi geleneği açısından ne ifade ettiği konusunda tam anlamıyla düşünülmeyeceği görülmektedir. İlahiyatın ne olduğuyla ilgili kavramsal bir çerçeveye ulaşmadan var olan problemleri çözüme ulaştırabilmek mümkün görünmemektedir. Bu konuda çözüm arayışında olan ilahiyat fakültesi öğretim üyelerinin ilahiyatın ne olduğuna dair düşünceleri önem kazanmaktadır. Bu makalenin amacı öğretim üyelerinin ilahiyat hakkındaki görüşlerini ortaya koymaktır. Böylelikle ortak bir kavramsal çerçevenin oluşturulmasına katkı sağlayabilmek hedeflenmiştir. Aynı zamanda ilahiyat fakülteleriyle ilgili program geliştirme çalışmalarına bakış açısı sunabilmek amaçlanmıştır. Makalede nitel araştırma yöntemine başvurulmuş durum deseni yöntemi kullanılmıştır. 3 farklı ilahiyat fakültesinden 5'er öğretim üyesi ile yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılmıştır. Bu fakülteler Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi şeklindedir. Katılımcıların görüşleri doğrultusunda elde edilen bulgularda ilahiyat; kavram olarak, kurum olarak ve akademik faaliyet alanı olarak incelenmiştir. İlk bölümde Kavram Olarak İlahiyat başlığı altında ilahiyatın Tanrı ile ilişkili kadim bir kavram olduğu düşüncesi ön plana çıkmıştır. Ayrıca bu kısımda ilahiyat, teoloji ve metafizik arasındaki ilişki tartışılmıştır. Bu bölümde dile getirilen bir diğer düşünce ilahiyatın bilimlerin kraliçesi unvanına sahip olması ile ilgili olmuştur. İkinci bölüm olan Kurum Olarak İlahiyat kısmında ise öncelikle ilahiyat fakültesi olabileme sürecinden bahsedilmiştir. "İlahiyat mı İslami ilimler mi?" sorusu bu bölümün diğer başlığı olmuştur. Üçüncü bölümde ise ilahiyatın dini konularda bilgi üreten, disiplinler arası bir bilim dalı olduğu yönünde görüşlere ulaşılmıştır. Tüm bu bulgular neticesinde ortaya çeşitli sonuçlar çıkmıştır. Bu bulgulara göre: İlahiyatın kadim bir kavram olmasa da kadim bir olgu olduğu ve ilk ilahiyat faaliyetinin "Tanrı hakkında düşünme" ile başladığı düşüncesine ulaşılmıştır. Geçmişte kendisine atfedilen "Bilimlerin Kraliçesi" unvanı teolojinin önceki dönemlerde köklü ve özel bir konumda olduğunu gösterir niteliktedir. Katılımcıların ilahiyatı tanımlarken referans gösterdikleri bu unvan, teoloji ile olan yakın ilişkisi açısından düşünüldüğünde ilahiyatın konumunu açıklayabilmek için kullanılan bir unsur olarak görünmüştür. Bu yöndeki görüşler ilahiyat kavramının salt dini ve kültürel değerlere bağlı kalınmadan evrensel bir zeminde düşünülmesi gerektiği fikrini desteklemiştir. Aynı zamanda ilahiyatın (Türkiye özelinde düşünüldüğünde) salt teolojiye ya da salt metafiziğe indirgenebilecek bir kavram olmadığı; her iki kavramı da içerisinde barındıran daha kapsayıcı bir kavram olduğu düşüncesi ön plana çıkmıştır. Türkiye'deki mevcut ilahiyat fakültesi yapılanması süreç içerisinde ilahiyatın etimolojik anlamını aşan bir boyut kazanmıştır. Böylelikle daha kapsamlı bir kavramsal çerçeveye sahip olmuştur. Fakülte olmasıyla birlikte ilahiyat ilahi olan ile insani olanın harmanlandığı toplumsal bir boyut kazanmıştır. İlahiyat ismini alan bu fakülteler geçirdiği kurumsallaşma süreci ile Türkiye'ye özgü bir model haline

* Bu makale "Öğretim Üyeleri, Öğrencileri ve Mezunlarına Göre İlahiyat, İlahiyatçı ve İlahiyat Eğitimi" isimli doktora tezinin "İlahiyat Nedir?" isimli birinci bölümüne dayanılarak hazırlanmıştır. İlgili çalışma için Ankara Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 06.11.2017 tarih ve 294 karar sayılı gerekli izin alınmıştır..

gelmiştir. Kurumsallaşma ile ilgili olarak tartışılan ilahiyat mı İslami ilimler mi konusu ise gerek ilahiyatın halihazırda İslam düşüncesinde yer alan bir kavram olması, gerekse her iki kurumun da ortak niteliklere sahip programlara sahip olmaları açısından belirsiz bir konumda kalmıştır. Akademik boyutu göz önünde bulundurulduğunda fakülte olma süreciyle toplumsal bir boyut kazanan ilahiyatın din konusunda bilgi üretmekle sorumlu olduğu ve bu bilgiyi hayatla buluşturabilmek adına bilimsel bilgiyi üreten tüm alanlar ile iş birliği içerisinde olması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. Araştırmanın amaçlarından bağımsız olarak ortaya çıkan nihai sonuç ise araştırmaya katılanların “ilahiyat” in ne olduğu konusunda kavramsal bir netliğe ulaşamadığı yönünde olmuştur. Öğretim üyelerinin zihninde ilahiyat kavramının çeşitli boyutlarının olduğu ve bu boyutlar arasında da farklılıklar bulunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, İlahiyat, İlahiyat Eğitimi, Kavramsallaşma, Kurumsallaşma.

WHAT IS DIVINITY: A QUALITATIVE RESEARCH ON THE OPINIONS OF FACULTY MEMBERS

Abstract

Problems about the current situation and future of divinity faculties and divinity education in Turkey are increasing. Scientific discussions are made about these problems and solutions are sought. However, while these discussions are being held, it is seen that the concept of divinity with all its dimensions and what it means in terms of higher religious education tradition in Turkey are not considered. It is impossible to solve the existing problems without forming a conceptual framework about what divinity is. For this reason, the thoughts of the faculty members of the faculty of divinity on what divinity is important. The aim of this article is to reveal the views of faculty members on divinity. Thus, it is aimed to contribute to the forming of a common conceptual framework. At the same time, it is aimed to present a perspective on program development studies related to divinity faculties. Case design, one of the qualitative research methods, was used in the article. Semi-structured interviews were conducted with 5 faculty members from 3 different faculties of divinity. These faculties are Ankara University Faculty of Divinity, Marmara University Faculty of Divinity and Atatürk University Faculty of Divinity. Divinity has been examined as a concept, as an institution and academically in the findings. In the first chapter, the idea that divinity is an ancient concept related to God emerged. In addition, the relationship between divinity, theology and metaphysics is discussed in this section. Another thought in this section has been about divinity having the title of queen of sciences. In the second part, firstly, the process of becoming a faculty of divinity took place. The question of theology or Islamic sciences is the other title of this section. In the third part, it was concluded that divinity is an interdisciplinary branch of science that produces knowledge on religious issues. According to the findings: The idea is that divinity is an ancient phenomenon and that the first divinity activity begins with “thinking about God”. Divinity has an essential and special place in the past, as it has the title of “Queen of Sciences”. These views supported the idea that divinity should be thought of with a universal dimension without depending on religious and cultural values. At the same time, divinity (when considered in Turkey) is not a concept that can be reduced to pure theology or pure metaphysics; The idea that it is a more inclusive concept that includes both concepts has come to the fore. The current divinity faculty structure in Turkey has gained a dimension that exceeds the etymological meaning of divinity in the process. Thus, it

had a more comprehensive conceptual framework. The faculty of divinity has been a discipline where divine and human dimensions are synthesized. The naming of divinity faculty has become a model from Turkey. The relationship between divinity and Islamic sciences is unclear because divinity is an Islamic concept. Another reason for the uncertainty is that both faculties have the same syllabus. According to another finding, considering its academic dimension, it has emerged that theology, which gained a social dimension with the process of becoming a faculty, is responsible for producing knowledge on religion and that it should cooperate with all fields that produce scientific knowledge in order to bring this knowledge to life. Another unpredictable result of the research is that the participants could not create a conceptual clarity about divinity. It has been determined that there are various dimensions of the concept of divinity in the minds of the participants and there are differences between these dimensions.

Keywords: Religious Education, Divinity, Divinity Education, Conceptualization, Institutionalization.

GİRİŞ

Bilimsel çalışma ve düşünce ortamlarında ilahiyat fakültelerinin geçmiş, mevcut durumu ve geleceğine ilişkin pek çok görüş ön plana çıkmaktadır. İlahiyat eğitiminin niteliğiyle ilgili olumlu ve olumsuz pek çok düşünce bu görüşlerin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Elbette ki bu görüşlerin arka planındaki bilgi ve düşüncüyü üretenler ilahiyat eğitiminin birincil muhatapları olan ilahiyat fakülteleri öğretim üyeleridir. Bu noktada esas dikkat edilmesi gereken ise konunun bileşenlerini oluşturan “ilahiyat fakültesi” ya da “ilahiyat eğitimi” ifadelerinin tamlayanı olan “ilahiyat” kavramıdır. İslam düşünce geleneği incelendiğinde ilahiyatın özellikle İslam filozofları ve kelamcıları tarafından metafizik ve teoloji kavramları çerçevesinde tartışılan ve kullanılan bir kavram olduğunu görmek mümkündür. Bu tartışmalar incelendiğinde kavram üzerinde bir uzlaşının var olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.¹ Bunun yanında günümüz ilahiyat eğitimi anlayışı değerlendirilmek istendiğinde ilahiyat fakülteleri ya da ilahiyat eğitimi hakkında bilgi üretilirken ilahiyat üzerinde düşünülmediği görülmektedir.² Diğer bir deyişle ilahiyat eğitiminin içeriği kurgulanırken ilahiyat kavramının ihtiva ettiği anlamların ne ölçüde göz önünde bulundurulduğu sorusu cevapsız kalmaktadır. Düşüncenin yapı taşları olan kavramlar sosyal bilimcilerin gerçekli-

¹ İlahiyatın tanımlanmasıyla ilgili yapılan bu yoğun tartışmalara yer vermek ve bir kavramsal çerçeve oluşturmak makalenin teknik sınırları açısından güçtür bu nedenle ilgili görüş ve tartışmalar için bk. Ayşe Çalal, *Öğretim Üyeleri, Öğrencileri ve Mezunlarına Göre İlahiyat, İlahiyatçı ve İlahiyat Eğitimi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 26-33.

² Recai Doğan, “İlahiyat Fakültelerinin Eğitim Anlayışı Nasıl Olmalıdır?” , *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır-Sorunlar ve Çözümleri-*, ed. Süleyman Akyürek (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 354.

ği anlama çabalarında esas araç olarak işlev görmektedir. Uzlaşma ve paylaşımaya dayalı ortak kavramlar sosyal bilimlerin bilgi üretme stratejilerinin olmazsa olmaz parçalarıdır.³ Dolayısıyla sosyal bilimlerin çerçevesinde bilim dallarının daimiliğini sağlayan ana unsur merkezi kavramların varlığı ve tanımlanmasıdır.⁴ İlahiyat gerek bir sosyal bilim alanı olması gerekse Türkiye'deki yüksek din öğretimi faaliyetlerinin tamamlayıcı unsuru olması anlamında teorik bir çerçeveye ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada ilahiyatın tüm boyutları ile öğretim üyelerinin nezdinde ortak bir kavramsal çerçeveye sahip olup olmadığı sorusu gündeme gelmektedir. Ortak anlamların geliştirilemediği durumlarda ilahiyat alanında üretilen bilgilerin geçerliliği yanında verilen eğitimin niteliği de sorgulanmaktadır. Dolayısıyla bu bağlamda yapılan çalışma ve tartışmalar karşılığı bulunamayan çabalara dönüşebilmektedir. Yüksek din öğretimi çerçevesinde düşünüldüğünde ilahiyat için oluşturulan anlam çerçevesi ilahiyat eğitimi amaç, içerik ve yöntem açısından belirleyen bir unsur özelliği göstermelidir. Pedagojik bakış açısının doğru temeller üzerine inşa edilebilmesi için kavramın anlamsal çerçevesinin ortaya konulması aciliyet gerektirmektedir. Bu nedenle ilahiyatın anlamsal çerçevesini belirlemede konunun birincil muhatabı olan öğretim üyelerinin bu kavram hakkındaki görüşlerinin ortaya konulması önemlidir.⁵ Makalenin çıkış noktasını oluşturan bu temel sorun üzerinde düşünüldüğünde yapılan araştırmanın problemi "Öğretim üyelerine göre ilahiyat nedir?" sorusu üzerinde kurgulanmıştır. Böylelikle ilahiyat ile ilgili ortak bir kavramsal çerçevenin oluşturulmasına katkı sağlayabilmek hedeflenmiştir. Aynı zamanda araştırmanın ortaya koyduğu sonuçlar ile ilahiyat fakülteleri ile ilgili program geliştirme çalışmalarına bakış açısı sunabilmek amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırma nitel araştırma yönteminin *durum çalışması* yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Durum çalışmalarının temel niteliği olarak kabul edilen "genel sonuçlara varmak değil; durumu özgün ortamı dahilinde keşfetmek, betimlemek ve yorumlamaktır"⁶ amacı ile ilişkili olarak ilahiyat kavramının

³ Nihal Ekin Erkan vd., "Bir Bilim İnsanının Kavramlarla Yolculuğu: İlhan Tekeli ve Alternatif Bir Patika", *İdealkent* 11/29 (2020), 260-289.

⁴ Kübra Bilgin Tiryaki-Lütfi Sunar (ed.), *Kavram Geliştirme Sosyal Bilimlerde Yeni İmkanlar* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016), 16.

⁵ İlahiyat fakültesi öğrenci ve mezunlarına göre ilahiyat kavramı için bk. Çalal, *Öğretim Üyeleri, Öğrencileri ve Mezunlarına Göre İlahiyat, İlahiyatçı ve İlahiyat Eğitimi*.

⁶ Turan Pakler, "Durum Çalışması", *Nitel Araştırma*, ed. Fatma Nevra Seggie-Yasemin Bayyurt (An-

konunun birincil muhatapları olan öğretim üyeleri ile yapılan mülakatlar aracılığıyla betimlenip yorumlanması hedeflenmiştir. Dolayısıyla verilerin toplanmasında araştırmacıya konuşmayı yönlendirebilmenin yanında alt soru ve başlıklar oluşturma imkanı tanıyan *yarı yapılandırılmış mülakat* tekniğine başvurulmuştur.⁷ Hazırlanan formlarda yer alan görüşme sorularının açık olup olmadığı 5 uzman tarafından değerlendirilmiş, gerek uzman görüşleri gerekse yapılan pilot çalışmalar ışığında yeniden düzenlenmiştir.

Araştırmanın çalışma grubunu 3 farklı ilahiyat fakültesinden 5'er öğretim üyesi oluşturmaktadır. Toplamda 15 kişiden oluşan çalışma grubunu oluşturduğumuz ilahiyat fakültelerini belirlerken esas alınan kriterler bu fakültelerinin kuruluşları açısından türlerinin ilk örnekleri olmaları ile ilişkili olarak değerlendirilmiştir. Belirlediğimiz üç fakülteden ilki olan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 1949 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ilahiyat fakültesi iken; ikinci fakülte olan Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Cumhuriyet döneminin 1959 yılında İstanbul'da kurulan ilk Yüksek İslam Enstitüsü'nün bugünkü temsilcisidir. Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ise 1971 yılında kurulan Erzurum Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nin devamlılığını sürdüren ilahiyat fakültesi olma özelliğine sahiptir.⁸ Bu fakültelerde görev yapan ve gönüllü olarak katılımlarını talep ettiğimiz öğretim üyelerini belirlerken, çalışacağımız problem alanıyla ilgili çalışmalar yapan, bilimsel yayınları bulunan, probleme dair söz söylemiş akademik üyelerle görüşmeler yapılması hedeflenmiştir. Bu tespiti yaparken yine nitel araştırma örneklem tekniklerinden birisi olan *kartopu örneklem* türünden faydalanılmış, bu teknik alanın uzmanlarına ulaşıp, bu gruptan gönüllülerle görüşmeler yapılmıştır. Katılımcıların özellikleri Tablo 1 de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcı Bilgileri

Kodu	Unvanı/Ana Bilim Dalı	Kodu	Unvanı/Ana Bilim Dalı	Kodu	Unvanı/Ana Bilim Dalı
A1	Prof./Din Eğitimi	A6	Prof./Din Eğitimi	A11	Prof./İslam Tarihi
A2	Prof./Kelam	A7	Doç./İslam Hukuku	A12	Prof./İslam Mezhepleri Tarihi
A3	Prof./Din Sosyolojisi	A8	Doç./İslam Mezhepleri Tarihi	A13	Prof./Din Sosyolojisi

kara: Anı Yayıncılık, 2017), 120.

⁷ Michael Quinn Patton, *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*, çev. Mesut Bütün-Selçuk Beşir Demir (Ankara: Pegem Akademi, 2014), 341.

⁸ Mustafa Öcal, "İlahiyat Fakültelerinin Tarihçesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1986), 11-123.

A4	Prof./Din Musikisi	A9	Doç./Din Eğitimi	A14	Prof./Tefsir
A5	Doç./Din Felsefesi	A10	Dr. Öğretim Üyesi/Din Eğitimi	A15	Doç./Din Eğitimi

Araştırmanın verileri çözümlenirken kod ve kategorilerin belirlenmesinde *tümevarımsal* analiz yöntemi kullanılmıştır.⁹ Yapısal kodlama tekniği kullanılmış aynı zamanda verilerin kodlanmasında NVİVO10 Programından yararlanılmıştır. Araştırma bulguları *betimsel içerik analizi* yolu ile çözümlenmiş bunun yanında bulguların tartışılıp yorumlanmasında *fenomenolojik analiz* yöntemine başvurulmuştur.¹⁰

Araştırmanın güvenilirlik ve geçerliliği kapsamında araştırmanın yapıldığı alanda yeterli zaman geçirilmiş, Ankara dışındaki katılımcılarla görüşmek için buldukları şehirlere ayrı ayrı vakitlerde gidilerek görüşmeler yüz yüze yapılmıştır. Katılımcı sayılarında yeterli doyum sağlanana kadar görüşmelere devam edilmiştir. Toplanan veriler asıllarına uygun şekilde yazıya geçirilmiş ve yeniden talep eden katılımcıların görüşüne açılmıştır. Kodlama işlemine geçildiğinde herhangi bir veri seti seçilerek uzman eşliğinde öncelikle örnek bir kodlama yapılmış ve bu örnek kodlamadan yola çıkılarak tüm veri seti kodlama işlemine tabi tutulmuştur. Sonrasında görüşme metinlerinden elde edilen kod ve kategoriler alan uzmanları tarafından gözden geçirilmiş, her bir uzman tarafından ayrı ayrı kodlama işlemi gerçekleştirilerek, kategori-kod ve veri uyumu ile ilgili gerekli değişiklik ve düzenlemeler son kez yapılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

1. İlahiyat Nedir?

Araştırma çerçevesinde “İlahiyat Nedir?” teması altında katılımcılara öncelikle : “İlahiyat fakültesi öğretim üyesi olarak “ilahiyat” ı nasıl tanımlarsınız?” ve “İlahiyat ve teoloji kavramlarını karşılaştırdığınızda neler söyleyebilirsiniz, ya da ikisi de aynı anlamlara gelen kavramlar mıdır?” soruları yöneltilmiştir. Bu sorulara verilen cevaplar doğrultusunda alt kod ve kodlara bu kodlardan yola çıkılarak da “Kavram Olarak İlahiyat” kategorisine ulaşılmıştır. Katılımcılara sorulan bir diğer soru grubu ise: “İlahiyat fakültesi tanımlaması “ilahiyat” kavramının tanımlanmasıyla ne derece örtüşmektedir, ilahiyat fakültelerinin yükseköğretim sistemi içerisindeki

⁹ Philipp Mayring, *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*, çev. Adnan Gümüş-M. Sezai Durgun (Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2011), 40.

¹⁰ Mayring, *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*, çev. Adnan Gümüş-M. Sezai Durgun, 110.

yeri hakkında neler düşünüyorsunuz?, Yeni bir isimle açılan islami ilimler fakülteleri hakkında neler söyleyebilirsiniz?” ve “Bu fakültelerin diğer yükseköğretim kurumları ile olan ilişkisi konusunda neler söyleyebilirsiniz?” şeklinde olmuştur. Bu sorular çerçevesinde elde edilen alt kod ve kodlardan yola çıkılarak öncelikle “Kurum Olarak İlahiyat” kategorisine ulaşılmış katılımcıların kurumsallaşmanın akademik boyutuna değindikleri cevaplardan elde edilen iki koddan yola çıkılarak da “Akademide İlahiyat” kategorisi ortaya konulmuştur.

“Kavram Olarak İlahiyat” ve “Kurum Olarak İlahiyat” kategorilerine ait tüm kodlara başlıklar halinde yer verilmiştir. Bununla birlikte elde edilen verilerin fazlalığı ve bu verilerin kaybının önlenmesi için çalışmanın teknik sınırlarını aşmamak kaygısıyla alt kodlardan elde edilen veriler yeni başlık açılmaksızın ilgili kodların altında değerlendirilmiştir.¹¹

1.1. Kavram Olarak İlahiyat

Katılımcılar ilahiyatı kutsallıkla ilişkili olarak açıkladıkları gibi ilahiyatın kadim bir kavram olduğuna da vurgu yapmışlardır. Bunun yanında ilahiyatın hiyerarşik olarak bilimlerin en tepesinde olduğunu dile getiren katılımcılar olmuştur. İlahiyatın teoloji ve metafizikle olan bağı açısından yapılan tanımlamalar ise ortaya karmaşık bir tablo çıkartmıştır.

1.1.1.Tanrı İle/Kutsal İle İlişkili İlahiyat Kavramı

İlahiyatı ilk bakışta kutsal olanla, ilahi olanla ilişkili olarak açıklayan dolayısıyla Tanrıyla ilgili alanları kapsayan bir kavram olarak tanımlayan katılımcı görüşleri ilahiyatın tarihi açıdan kavramsal gelişimi ile paralel bir duruş sergilemektedir. Örneğin A1 “ilahiyat nedir?” sorusuna doğrudan “İlahiyat tek başına belki bana literal olarak ilahi olan, ilahi olana ait olan kelimelerini çağrıştırabilir... Bendeki çağrışımı hep Yaradana ait olan şeklinde.” cevabıyla karşılık verirken; A6 ise :“Yani ilahiyat geniş bir kavram...kutsal olan ve o kutsalın etrafında felsefi dini, kültürel görüşleri olan her din bu kapsamın içine girer.” cevabını vererek kutsallığa atıfta bulunmaktadır.

“İlahiyat” ın neliği konusundaki İslam geleneğine ait literatür gözden geçirildiğinde, kavramın doğrudan olmamakla birlikte dolaylı olarak metafizik ve teoloji kavramları üzerinden İslam filozofları ve kelamcıları tarafından tartışıldığı görülmektedir. Kavramın felsefi temellerle tartışılmasına zemin hazırlayan ve tartışmaları yapan İslam filozoflarına hareket noktası

¹¹ Elde edilen alt kodlara dair ayrıntılı bilgi için bk. Çalal, *Öğretim Üyeleri, Öğrencileri ve Mezunlarına Göre İlahiyat, İlahiyatçı ve İlahiyat Eğitimi* .

olan Aristo'nun, metafizik adlı eserinde yola çıktığı ilk tanımlamalar tartışmaların odak noktası olmuştur. Aristo'nun "ilk felsefe" tanımından yola çıkılarak kavramsallaştırılan ilahiyatın Aristo'dan İslam düşünce geleneğine uzanan tartışmalı çizgisi incelendiğinde, odak noktanın Tanrı ve Tanrı ile ilgili olan bir alana tekabül ediyor olması katılımcıların zihinlerindeki bu algıyı destekler nitelikte görünmektedir.

1.1.2.Kadim Olması Bakımından İlahiyat Kavramı

Katılımcıların ilahiyatın kavramsal neliğine dair dikkat çektikleri diğer bir durum ilahiyat konusunun tarihin bilinen en eski tartışma konularından birisi olduğudur. Bu konuda katılımcı A11, "*Sosyal bilimlerin en eskisi genellikle felsefe olarak mevzu edilir ama ben Hz. Adem'in peygamberliğini kabul ettiğim için daha geriye götürüyorum bu anlamda. Yani ilahiyat en eski sosyal bilimlerden birisi*" sözleriyle ilahiyatın insanlığın var oluşu ile birlikte ortaya çıktığını İslam dininden getirdiği bir referansla delillendirmektedir. Aynı şekilde Katılımcı A2 de ilahiyatın tarihini insanlık tarihiyle paralel olarak geriye götürmekte ve felsefe tarihinden de referanslar vererek şu şekilde temellendirmektedir: "*İnsan Tanrı hakkında düşünmeye başladığı anda ilahiyat başlıyor. İlahiyat denilince sade Aristo ile başlamaz. Tabiatçı filozoflar olarak ilk çağ filozoflarında bile ilahiyata dair bir takım önermeleri bulmak mümkün.*"

A11 ilahiyatın kökenlerini İslam dininin kutsal kitabı olan Kuran'da ilk insan olarak ifade edilen Hz. Adem'e kadar götürmekte ve teolojinin başlangıcını insanlığın başlangıcına dayandırmaktadır.¹² Yaratılış ve ilk insan konusu sadece Kuran'da değil, Hristiyanlık ve Yahudilik dinlerinin kutsal kitaplarında da yer almaktadır.¹³ A2'nin "ilahiyat" vurgusundan yola çıkarak ifade ettiği gibi Herakleitos, Parmenides, Empedokles gibi ilk Yunan filozoflarının günümüze ulaşan fikirleri incelendiğinde Tanrı hakkında düşünüp fikir yürüttükleri ve belki bir anlamda teoloji yaptıkları görülmektedir.¹⁴ A11'in vurguladığı ilk insan ve yaratılış vurgusu ile A2'nin atıfta bulunduğu ilk çağ filozoflarının fikirleri bağlamında düşünüldüğünde; ilahiyatın kadim bir kavram olmasa da kadim bir olgu olduğunu ve ilk ilahiyat faaliyetinin "Tanrı hakkında düşünme" ile başladığını söylemek mümkündür.

¹² Kur'an'da geçen yaratılış ve Adem Peygamber ile ilgili ayetler için bk. *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altıntaş – Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009) el- Bakara 2/30-37; el-Hicr 15/ 26; el- Secde 32/ 7-9.

¹³ Kitabı Mukaddes'te geçen yaratılış ve ilk insan ile ilgili ayetler için bk. *Kitabı Mukaddes* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi 1995), Tekvin. 1-2.

¹⁴ Bilgi için bk. Werner Jaeger, *İlk Yunan Filozoflarında Tanrı Düşüncesi*, çev. Güneş Ayas (İstanbul: İthaki Yayınları, 2012)

1.1.3. Bilimlerin Kraliçesi Olması Bakımından İlahiyat Kavramı

A1 ilahiyatı teolojiyle ilişkilendirerek Batı tarihindeki yerine vurgu yapmakta ve “Queen of the science” ifadesiyle teoloji geleneğinden hareketle ilahiyatın bilimlerin kraliçesi olduğuna işaret eden şu sözleri sarf etmektedir: “...*Tarihe baktığımızda ve batı felsefesine baktığımızda veya teoloji olarak baktığımızda ilahiyat teoloji ile eğer karşılaştırılırsa ki bazı açılardan ancak karşılaştırılabilir... Teoloji, Tanrı bilim. Ondan sonra da queen of the science, bilimlerin kraliçesi. Merkezde o*”. A1 gibi katılımcı A5 de ilahiyatın ne olduğuna ilişkin fikir yürüttüğü konuşmasının bir bölümünde: “...*ilahiyatın Batıdaki örneklerine bakınca Almanya’da Münih’de gördüm mesela. Başka yerlerde gördüm... Mesela bir numaralı fakülte Katolik teoloji, iki numaralı Protestan teoloji, üç numaralı hukuk, dört numaralı tıp... Böyle gider. Dünyanın her yerinde.*” ifadelerini kullanmakta ve teolojinin bilimler arasındaki hiyerarşik yapısına dikkat çekmektedir.

A1 teolojiyi tanımlarken, Batı düşünce tarihinden referans göstermekte ve Hristiyan Orta Çağ’ının önde gelen teoloğu Thomas Aquinas’ın teoloji için kullandığı “Queen of the science”¹⁵ ifadesine atıfta bulunmaktadır. Orta Çağ Hristiyan geleneğinden devralınan teolojinin bilimlerin kraliçesi olduğu fikri, günümüzde teoloji alanında yapılan bilimsel araştırmalara çıkış noktası olmaya devam etmekte ve bazı çalışmalar tarafından bu kraliçeliğin halen devam ettiği savunulurken, bazı çalışmalarda modern bilimin gelişmesiyle kraliçeliğin sona erdiği yönünde fikirler ortaya konmaktadır.¹⁶ Hâlihazırda teolojinin bilimlerin kraliçesi olma unvanını koruyup korumadığı ayrı bir tartışma alanı olarak görünmektedir. Bunun yanında teolojinin en azından bilim düşüncesinin ortaya çıktığı ve olgunlaştığı dönemlerde bu isimle anılıp, bilimin merkezine yerleştirilmiş olması köklü ve özel bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir. Bu anlamda kavramsal açıdan tarihi süreç boyunca teolojiyle ilintili olarak tartışılan ilahiyat kavramının da teolojinin tarihi süreçteki misyonundan bağımsız olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

1.1.4. Teoloji ve Metafizik İle İlişkisi Bakımından İlahiyat Kavramı

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde ilahiyatın ne olduğunu ortaya koymak için sorulan soruların temel amaçlarından birisi de ilahiyat ve teolo-

¹⁵ John Maurant, “Aquinas and Theology”, *Franciscan Studies* 16/3 (1956), 202-213.

¹⁶ Avihu Zakai, “The Rise of Modern Science and the Decline of Theology As the “Queen of Sciences” in the Early Modern Era.”, *Reformation & Renaissance* 9/2 (2007), 125-152. ; Erna Oliver, “Theology: Still a queen of science in the post-modern era”, *In die Skriflig/ In Luce Verbi* 50/1 (2016), 3.

ji arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik olmuştur. Katılımcıların bu soruya verdikleri cevaplar incelendiğinde birbirinden farklı pek çok görüşün ortaya çıktığı görülmüştür. Örneğin katılımcılardan A13 ilahiyat ve teolojiji eşdeğer gördüğünü şu sözleriyle dile getirmektedir:

İlahiyat kavramını ben teoloji üzerinden değerlendiriyorum. İlahiyat fakültesi maalesef Türkiye'deki algısı çok farklı. İlahiyat fakültesi denilince İslami ilimlerin yapıldığı bir alan gibi bir algı oluşuyor ama ben ilahiyatı teoloji yapılan bir alan olarak görüyorum. Yani sadece İslam'ın değil dinlerin bir nevi hastanesi... Ben yurtdışında da görev yaptığım için teoloji fakültesi. Yani biz burda din yapmalıyız. Dinleri neşter altına almamız. Benim ilahiyat denince böyle bir algım var.

A13 yukarıdaki ifadeleri kullanarak teolojiji tüm dinleri aynı bakış açısıyla ve aynı düzeyde inceleyen bir bilim alanı olarak tanımlamakta ve hatta teolojinin tüm dinleri eşit mesafede değerlendiren bir bilim alanı olduğu ön kabulünden hareketle iki kavramı eşdeğer kabul etmektedir. A13'ün bu görüşlerine karşın kaynaklara göre teoloji dinlerüstü bir bakışı temsil eden ya da din bilimleri¹⁷ olarak nitelendirilebilecek bir bilgi alanı olarak yorumlanmamaktadır. Aksine her inancın kendi içerisinde farklılıklara göre değişmekle birlikte imanı bütünlüğünü temellendiren ve ortaya koyan spesifik bir bilgi sistemi olarak kabul edilmektedir.¹⁸ Bu anlamda din bilimleri kendisini içeriden bir söylem olarak tanımlayan teolojiden ayrılmaktadır.¹⁹ Din bilimleri arasında yer alan Din Sosyolojisi alanında görevli A13'ün ilahiyata kendi sahasının özelliklerinden kaynaklanan bir bakış açısıyla yaklaştığı görülmektedir.

Katılımcılardan bazıları ise teolojinin batıdan gelen bir kavram olduğunu dile getirerek ilahiyattan farklı anlamsal çerçevelere sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Örneğin Kelam Ana Bilim Dalı'nda öğretim üyesi olan A2 "Teoloji batıya ait, teoloji ilahiyatın bir alt faaliyet alanı olarak nitelelenebilir. Batı'da teoloji Tanrı bilimidir. Tanrı hakkında belirli bir yöntemden hareket ederek konuşma." ifadelerini kullanarak teolojiji ilahiyattan ayırmakta hatta ilahiyatın bir parçası olarak kabul ettiğini söylemektedir. A2 teolojiji ilahiyatın bir alt dalı olarak niteleyerek metafizik kavramını zikretmeye de İslam düşünce geleneğinde var olan, ilahiyatı metafizik olarak değerlendirme ve tanımlama anlayışına yakın görünen görüşler sunmaktadır. İlahiyatı metafizik olarak tanımlayan Klasik İslam düşünürleri de

¹⁷ "Din Bilimlerinden kastedilen Herhangi bir dini veya mezhebi temele almayan, aksine genel anlamda din kavramını temele alan bilimlerdir." Bk. Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş* (Ankara: Pegem Akademi, 2012), 58.

¹⁸ Richard McBrien, "What Theology is and Is Not", *America The Jesuit Review* (Erişim 31 Mayıs 2022).

¹⁹ Detaylı bilgi için bk. Emma Tomalin, *Religions and Development* (USA: Routledge, 2013).

teolojii daha tikel bir alana indirgemekte ve tümelin bilgisi olarak yorumladıkları metafiziğin bir alt basamağı olarak değerlendirmektedirler.²⁰ Bu durumda A2'nin İslam Felsefesi geleneğiyle bağdaşan bir tutum sergilediği görülmektedir.

Din Musikisi alanında akademisyen olan Katılımcı A4 ise ilahiyat ve teoloji arasındaki ilişkinin felsefi bir arka planla tartışılması gerektiğini düşünmekte ve kendisinin bu kavramlara felsefi tartışmalardan ziyade kendi kültürel arka planı doğrultusunda yaklaştığını şu ifadeleriyle net bir şekilde ortaya koymaktadır;

Bu bir felsefi meseledir aslında. Filozoflar, felsefeyle uğraşanlar bu işin derinliğini teferruatını açıklayabilirler. Benim almış olduğum dini eğitim ve İslami eğitimle ben teoloji kelimesi yerine ilahiyat kelimesini kullanmayı tercih ederim. Tanrı kelimesi yerine de iyi de bir Türk yani Türk kökenli olmama rağmen Allah kelimesini kullanmayı yeğlerim.

A4 bu sözlerinin arka planında “yerine” ve “tercih ederim” şeklindeki ifadeleri kullanarak ilahiyatla teolojii birbirinden ayırmadığını ima eder gibi görünmektedir. Bununla birlikte A4 esas olarak ilahiyat ve teoloji arasındaki ilişkiye dil ve kültür etkileşimi çerçevesinden baktığını vurgulamaktadır. Bu sözleriyle A4 ilahiyat ve teoloji arasındaki ilişkiyi düşünmekten ziyade kendi kültürel arka planından hareket ederek kavramsal bir tercih yaptığını dile getirmektedir. Bu düşünceler ilahiyat kavramına etimolojik bir bakış açısıyla bakılabildiğini göstermesi adına önemlidir.

Katılımcı A15 ise iki kavram arasındaki ilişkiyi ilahiyatçı kimliği üzerinden irdelemekte ve teoloji kavramının ilahiyat fakültesi mensuplarına farklı kimlikler sunacak bir alternatif olarak düşünüldüğünü ifade etmektedir. A15'in teolojinin daha modern bir kavram olarak algılandığını dile getirdiği şu sözleri konuyu farklı bir noktaya taşımaktadır:

Bunu şöyle anlıyorum kendi öznel yorumumla ilahiyatçı kimliğine yüklenen anlamdan kendisini sıyırmak isteyen ben bu değilim ben bilim insanıyım ben bilim yapıyorum diyenlerin kaçış güzergâhı gibi teoloji. Kimlik örtme veyahut da geleneksel yapının baskın unsurlarından sıyrılmaya noktası teoloji. ...Hangi fakültede okuyorsun dediğinde teoloji fakültesi diyerek başka bir kimlik örtme çabası olarak görüyorum onu. Bir kaçış veyahut da kendisini özgür hissedeceği bir ortam olarak sığınacak bir kavram gibi görüyorum.

A15'in modernlik vurgusu üzerinde düşünmek gereklidir. Bir sıfat olarak kullanılan modern kavramının kökenine bakıldığında eski olandan yeni olana doğru bir ilerlemeyi, bir ilerleyiş düzeyini kasteden, yeniliğe

²⁰ Tartışmaların genel çerçevesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Çalal, *Öğretim Üyeleri, Öğrencileri ve Mezunlarına Göre İlahiyat, İlahiyatçı ve İlahiyat Eğitimi*.

vurgu yapan bir olgu olarak görülmektedir.²¹ Kökleri Aristo'ya uzanan teolojinin en azından kavramsal düzeyde günümüz dünyasında modern bir olgu olmadığı aşıkardır. Bu anlamda teolojinin hangi anlam çerçeveleri doğrultusunda modern olarak algılandığı sorulması gereken bir sorudur. Teolojinin Batı'ya ait bir kavram olduğunu ifade eden katılımcı görüşleriyle birlikte değerlendirildiğinde bu modernlik algısının “modernlik ve batılılaşma”²² ilişkisi çerçevesinden yola çıkılarak mı oluşturulduğu sorusu akıllara gelmektedir. Sosyal bilimciler modernlik tarihini, toplumsal varoluş ve bu varoluşun kendi kültürüyle arasındaki uyumsuzluğun tarihi olarak yorumlamakta ve bu uyumsuzluğun modernliğin doğal sürecinden kaynaklandığını ifade etmektedirler. Hatta bu sürecin yaşam boyu huzursuzluğu beraberinde getirdiğine değinmektedirler.²³ Acaba ilahiyatın ve hatta ilahiyatçılığın göz ardı edilerek teoloji çerçevesinden bir tanımlama ve tanımlanma ihtiyacı hissedilmesinin temelinde bu gerilim mi yatmaktadır? Modernleşmeyi batılılaşmayla eşdeğer gören toplumlarda geleneğin tamamen dışlanarak yeni bir hayat şeklinin kurgulanmasının modernliğin temel şartı olarak görüldüğü vurgulanmaktadır.²⁴ Bu anlamda ilahiyatın daha geleneksel olduğu, modern bir kavram olmadığı ya da olumsuz anlamlar çağrıştırdığı mı düşünülmektedir? Bu soruların cevabı evet olacaksa ilahiyat kavramına zaman zaman veya bazı durumlarda sosyo-psikolojik bir bakış açısıyla yaklaşıldığını söylemek mümkün olacaktır.

Katılımcı A4 ise, ilahiyat ve teoloji arasındaki ilişkiyi belirsizlik üzerinden değerlendirerek konuyu Türkiye'deki ilahiyat fakültelerinin yapılanmasıyla ilintili olarak tartışmaktadır. A4'ün şu sözleri Türkiye'ye özgü bir ilahiyat modeline vurgu yapması açısından diğer katılımcıların görüşlerinden ayrılmaktadır;

İlahiyatın da bu konuda duruşu net değil... Tam teoloji deseniz tam değil, religious studies deseniz tam değil. Bizdeki biraz eklektik bir yapı, onun çelişkilerini barındırıyor... Bir taraftan teolojik disiplinler barındırıyor. Tefsirimiz, hadisimiz, kelimamız... Dogma diyebileceğimiz dogmatik diyebileceğimiz alanlarla ilgili şeyler var. Ama batıdaki teoloji fakülteleri ile angajman bakımından disangaje, mevcut kurumsal dinle bağlantısı kopuk bir teoloji bu. Sözde bir teoloji. Angaje gibi görünen ama disangaje bir teoloji olgusu

²¹ Ahmet Çiğdem, *Bir İmkan Olarak Modernite Weber ve Habermas*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 21.

²² Sosyal bilim alanında çalışan bazı araştırmacılar modernleşmeyi batılılaşma kavramıyla eş değer görmek ve özdeşleştirmektedir. bk. İhsan Çapcıoğlu, “Modernleşme”, *Sosyolojiye Giriş*, ed. İhsan Çapcıoğlu - Hayati Beşirli (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 289.

²³ Zygmunt Bauman, *Modernlik ve Müphemlik*, çev. İsmail Türkmen (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003), 18.

²⁴ Necdet Subaşı, “Dinselliğin Modern Bileşenleri”, *Din-Kültür ve Çağdaşlık* (Ankara: TÜRKİYE DİYANET VAKFI, 2007), 315.

ile karşı karşıyayız. Batıdaki modellerden –ki biliyorsunuz kilise kökenli oluşumlardır-onlardan azade bizim kendimize mahsus bir şey.

A4'ün sözleri bağlamında dünyadaki örnekler incelendiğinde çeşitli isimlerle açılan farklı yüksek din öğretimi uygulamaları çerçevesinde hem dinlerin teolojileri hem de din bilimlerinin aynı program içerisinde verildiğini görmek mümkündür. Bunun yanında Türkiye'de açılan ilk ilahiyat fakültesinin kuruluşu sırasında yapılan tartışmalar ile kuruluş gerekçesine bakıldığında ve özellikle "Garptaki örneklerine benzer" ifadesi bağlamında düşünüldüğünde Batı'daki ilahiyat fakültelerinin referans olarak kabul edildiği açık bir şekilde görülmektedir.²⁵ Bu anlamda A4'ün dediği gibi Türkiye'deki ilahiyat fakülteleri bu örneklerden yola çıkılarak şekillendirilmiş eklektik bir yapı olarak mı nitelenmeli yoksa Türkiye'ye özgü bir model olarak mı görülmelidir? Bu sorunun cevabının ilahiyatın kurumsal boyutu incelendiğinde netleşeceği düşünülmektedir.

Katılımcılardan bazıları ise ilahiyat ve teoloji arasındaki ilişkiyi irdelerken ilahiyatı metafizik ile eşdeğer görerek ilahiyatın metafizik demek olduğunu dile getirmiştir. Bu görüşte olan katılımcılardan A5 Aristo ile İbn Sina'nın görüşlerini karşılaştırarak İbn Sina'nın konu hakkındaki görüşlerine atıfta bulunmaktadır. İlahiyat, metafizik ve teoloji arasındaki ilişki İslam düşünce geleneğinde de geniş bir tartışma alanına yayılarak felsefeciler ve kelamcılar arasında tartışılmış ve ilahiyatın metafizik ile eşdeğer olduğu yönünde görüşler beyan edilmiştir. Bu anlamda Din Felsefesi alanında akademisyen olan A5'in görüşleri gelenekte var olan bu tartışmaları özetler niteliktedir. Bir din felsefesi olarak A5 konuya ontolojik boyuttan yaklaşmakta ilahiyat kavramını felsefi bir düzleme taşımaktadır. A5'in konu hakkındaki görüşleri şu şekildedir:

Mesela Aristo'ya sorarsanız ilahiyatla teoloji aynı şeydir. Ama İbn Sina'ya sorarsanız biraz daha ihtiyatlı bir cevap alırsınız ki ben İbn Sina'nın o ihtiyatına çok hak veriyorum... Aristo'ya göre metafiziğin konusu sadece varlık değil. Yani varlık olması bakımından varlık değil aynı zamanda metafiziğin konusu Tanrıdır. O yüzden Aristo metafizik yerine teoloji tabirini kullanır. Tanrıyı konu ettiği için böyle adlandırılıyor. İbn Sina'ya geldiğimiz zaman İbn Sina bu anlayışa itiraz ediyor. Kısaca söylemem gerekirse, İbn Sina'ya göre Tanrı Aristo'nun iddia ettiği gibi metafiziğin bir konusu, bir mevzusu olamaz. Peki İbn Sina'ya göre metafizikte ilahiyatta Tanrının yeri nedir diye sorarsak; metafiziğin matlubu yani amacı Tanrının varlığını kanıtlamaktır. Aristo Tanrı ilahiyatın konusudur diyor. Teoloji de. İbn Sina ise hayır. Tanrı metafiziğin amacıdır.

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Çalal, *Öğretim Üyeleri, Öğrencileri ve Mezunlarına Göre İlahiyat, İlahiyatçı ve İlahiyat Eğitimi*.

Metafizik kavramının tarihsel süreci incelendiğinde farklı dönemlerde farklı isimler tarafından amaç ve içerik açısından teoloji ile karşılaştırıldığını, bu iki kavramın zaman zaman birbirlerinin yerine geçirilirken, zaman zaman da birbirlerinden farklılaştırıldıklarını görmek mümkündür. İlahiyatın Türkiye'deki içeriğine bakıldığında teolojik disiplinlerin yanında din bilimleri alanındaki disiplinlere de yer veriliyor oluşu ilahiyatın kapsayıcılık açısından teolojiden farklılaşan bir kavram olduğunu netleştirmektedir. A5 her ne kadar gelenekle bağdaşan görüşler ortaya koysa da A4'ün "kendimize mahsus bir şey" olarak tarif ettiği ilahiyatın salt metafiziğe indirgenbilmesi bu çerçevede mümkün görünmemektedir.

1.2.Kurum Olarak İlahiyat

İlahiyatı kavramsal olarak irdelemenin yanında, sahip olduğu kurumsal kültürden yola çıkarak da anlamlı bir çerçeveye oturtmak isteyen katılımcılar bu konuda çeşitli görüşler ortaya koymuşlardır. Bu görüşler "İlahiyat Fakültesi Olabilmek" ve "İlahiyat mı, İslami İlimler mi?" başlıkları altında değerlendirilmiştir.

1.2.1.İlahiyat Fakültesi Olabilmek

Katılımcılardan bazıları ilahiyatın fakülte olma süreciyle birlikte tamamlanmış olmasa da bilimsel bir anlam kazanmaya başladığını ve bu yolda ilerlemeye devam ettiğini ifade etmiştir. Örneğin A10 şu sözlerinde "fakülte" olma ifadesinden yola çıkmakta ve "bol gelen elbise" metaforunu kullanarak bilimselleşme sürecinin devam ettiğini öne sürmektedir:

Bir kere fakülte kavramı burada önemli... Bu anlamda daha önce birer yüksek İslam enstitüsüyken bütün üniversitelerdeki ilahiyat alanındaki bölümler, -1980 li yılların başından itibaren- bunların hepsi birer fakülteye dönüştürüldü. Ve ilahiyat fakültesi formatını almış oldu. Ha bugün belki içerik olarak biraz daha başarılı bir yöne gittiğimiz söylenebilir ona dair düşünceye karşı değilim ben... ama ortaya çıkış noktasından, ilahiyat fakültesi kavramına geçiş çok keskin bir geçiş olduğu için daha bunu hazmedebilmiş değiliz. Yani şu an elbise üzerimize hala bol geliyor o anlamda.

A10'un görüşleri ışığında ilahiyatın fakülte olma sürecini anlayabilmek için üst kavram olan "üniversite" den ne anlaşıldığının belirlenmesi gerekmektedir. Üniversite nedir? Tarihi süreç içerisinde ortaya çıkan üniversite modelleri nelerdir? İlk kurulan ilahiyat fakültesi hangi model anlayışı ile kurulmuş ve günümüzdeki ilahiyat fakülteleri bu anlayışların neresindedir?²⁶

²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çalal, 2022, Öğretim Üyeleri, Öğrencileri ve Mezunlarına Göre İlahiyat, İlahiyatçı ve İlahiyat Eğitimi.

Bu soruların cevapları üzerinde düşünmeden ilahiyatın kurumsallaşma sürecini anlayabilmek mümkün görünmemektedir. Türkiye'deki klasik üniversite mantığının temelinde Humboldt tipi üniversite modeli yatmaktadır.²⁷ 1950'li yıllardan itibaren ise küçük illerde açılmaya başlanan yüksekokul ve üniversitelerle bölgesel ihtiyaçlar devreye girmiş ve bu doğrultuda bu ihtiyaçlara cevap verme hedefi güden Amerikan üniversite modeline doğru bir geçiş başlamıştır.²⁸ İlk ilahiyat fakültesi olarak kurulan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bu verilere göre Ankara Üniversitesi bünyesinde Humboldt tipi üniversite mantığıyla kurulan bir fakülte olarak görünmektedir. Humboldt tipi üniversitenin temel mantığı; bilginin üretilmesi, yayılması ve toplumla paylaşılması olarak kabul görmektedir. Fakat toplumla olan paylaşımdan birebir topluma yapılan bir paylaşımdan ziyade, daha fazla öğrenci kitlesine ulaşarak lisans düzeyinde bir bilgi paylaşımının kastedildiğinin de altı çizilmektedir. İlk ilahiyat fakültesinde bu amaca hizmet eden bir eğitimin o dönemden itibaren gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin, ya da gerçekleştirildiyse bugün bu durumun devam edip etmediğinin, Amerikan üniversite modeliyle devreye giren topluma hizmet anlayışının ilahiyat fakülteleri için bakış açısı oluşturup oluşturmadığının netleştirilmesi gerekmektedir. İlk ilahiyat fakültesinin kuruluşundan önce toplumsal düzeyde yaşanan aksaklıklar ve bu aksaklıkların toplumsal ihtiyaçlara dönüşmesi fakültenin kuruluş gerekçelerinden birisi olarak gösterilmiştir. Durum bu iken bu fakülteler en azından teoride Humboldt Üniversite modelindeki “bilim için bilim” anlayışı ile mi, yoksa Amerikan üniversitesindeki gibi “toplum için bilim” anlayışıyla mı kurulmuştur, sonrasında süreç nereye gitmiştir sorusunun cevabı aranmalıdır. Ortada bir belirsizlik var gibi görünmektedir.

Bazı katılımcıların ise ilahiyat fakültelerinin fakülte olma süreçlerinde ilahiyat kavramının içeriğinden uzaklaştığını düşündüğü görülmektedir. Örneğin daha önceki görüşlerinde ilahiyatı metafizik ile eşdeğer gören A5 Darülfünun'un tarihinden yola çıkmakta ve ilk ilahiyat fakültesinin ilahiyat kavramının olması gereken anlamlarıyla hareket edilerek kurulduğunu fakat süreç içerisinde bu kavramın anlam kaybına uğradığını şöyle izah etmektedir:

1933 yılında Darülfünun ilahiyat fakültesi kapatılıyor... sonraki süreçte biz ilahiyatın ne olduğunu unutmamız mesela... Darülfünun ilahiyat derken rastgele bir tanım değildir bu... Ben çoğu kimsenin bunun farkında olma-

²⁷ Seha Meray, “Üniversite Kavramları ve Modelleri”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 26/1 (1971), 25.

²⁸ İlhan Tekeli, “Dünyada ve Türkiye’de Üniversite Üzerinde Konuşmanın Değişik Yolları”, Toplum ve Bilim 97 (Güz 2003), 123-143.

dığı kanaatindeyim. Bizimki sanki böyle kutsal olan işlerle akıl ötesi olan sır gizem dolu işlerle şey yapan, biraz da üniversitenin bünyesinde biraz da mahcup bir tavırla kendisine bir meşguliyet arayan efendi insanların yaptığı bir faaliyet gibi görülüyor... Biz tabii ilahiyatın ne olduğundan ne kadar yüksek entelektüel bir faaliyet alanı olduğunu unuttuğumuz için daha böyle psikolojik ve duygusal motivasyonlar yürütülen aslında non scientific bir şey alanyımış gibi algılanıyor ki bunun hakikatle hiçbir şekilde örtüşmediğini düşünüyorum.

Darülfünun'da kurulan ilahiyat fakültesinin Tevhid-i Tedrisat Kanunu'ndaki kuruluş gerekçesine bakıldığında “yüksek diniyyat mütehasısları” yetiştirme amacı göze çarpmaktadır. A5 dile getirdiği düşünceleri tekrar kurulan ilahiyat fakültelerinde bu amacın göz ardı edildiğini vurgulamak ister gibi görünmektedir. Elbette “yüksek diniyyat mütehasısları” ile neyin kast edildiğinin netleştirilmesi ayrı bir konu başlığıdır. Bunun yanında ilk kurulan ilahiyat fakültesinin dekanlığını yapan İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun ilahiyatı, dini hayatın metafizik boyutunu bilimsel yöntemlerle inceleyen bir bilim dalı olarak tanımladığı görülmektedir.²⁹ A5'in kastettiği yanlış algı metafiziğin bilimsel gerçekliğin dışına çıkarılmasından mı kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle bilimsel anlamdaki metafizik, doğaüstü olayların tartışıldığı mistik bir olgu olarak algılanıp ilahiyat fakültesinin misyonuyla ilgili algıları da mı şekillendirmiştir? Bu sorular üzerinde düşünmek gereklidir. Bunun yanında Baltacıoğlu'nun “dini hayatın metafizik boyutu...” ifadesi ilk kurulan ilahiyat fakültesinin hedef düzeyinde hayata bakan bir yönünün olduğunu dolayısıyla toplumsal bir boyutu da barındırdığını söylemek mümkündür. Bu boyut toplum için bilim mantığıyla örtüştürülebilir görünmektedir. Bu düşünce akıllara ilahiyatın unutulmuş bir diğer anlamının toplumsal boyut ile ilgili olup olmadığı sorusunu getirmektedir.

İlahiyat fakültelerinin kurumsal düzlemdeki yerini yükseköğretim geleneği çerçevesinde tartışan bazı katılımcılar ise kendi içerisinde ikiye ayrılmıştır. Bazı katılımcılar ilahiyat fakültelerini yükseköğretim geleneği içerisinde konumlandırırken içeriden bir bakışla konuya yaklaşmakta; bazı katılımcılar ise bu fakültelerin dışarıdan nasıl anlaşıldığına vurgu yapmaktadır. Örneğin Katılımcı A1, “Benim bakış açımına göre ilahiyat eğitiminin çok özgün bir yeri var. Tarihe de baktığımızda aslında Kant'ın böyle bir belirlenmesi var hukuk, tıp ve ilahiyat fakülteleri olmayanları üniversite saymazdı. Bir yerin üniversite olması için bu üç eğitimin olması lazım.” sözleriyle ilahiyat fakültelerinin yükseköğretim yapılanması içerisinde olmazsa olmaz bir alan olduğunu Kant'tan referans vererek vurgulamaktadır. Katılımcı A12

²⁹ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Hayatım*, (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1998), 299.

ise ilahiyat fakültelerinin bir sosyal bilim alanı olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamakta aynı zamanda bu konuda eksikliğin var olduğunu belirtme ihtiyacı hissederek şu sözleri sarf etmektedir: *“Aslında ilahiyat eğitim sosyal bilimler arasında bir eğitim olarak görülmeli. Dolayısıyla en azından sosyal bilimlerle ilgili diğer branşlarla ilgili çalışma imkanı olmalıdır. Bu konuda yetkinliğe sahip miyiz asla değiliz... Bunu yapabilmek için de daha çok sizin anket uygulaması dediğimiz, saha araştırması bunlara yoğunlaşmamız lazım.”* İlahiyat fakültelerine dışarıdan bakışın nasıl olduğuna dair görüş bildiren katılımcılardan A15 ise ilahiyat fakültelerine dışarıdan bakan insanların bu fakültelele belirli önyargılarla yaklaştıklarını ve içerisindeki bilimsel çeşitliliği göremediklerini şöyle açıklamaktadır:

...şöyle diyim dışardan baktığımda ilahiyatı bir bütün olarak görüyor çoğu... Yavaş yavaş tanıyınca içerisine bir girdiğinde 18-20 tane farklı bilim alanı olduğunu görüyor. Mesela edebiyat fakültelerinin felsefe kolları kadar felsefe dersleri var, sosyoloji dersleri var, psikoloji dersleri var...Dışa açılma boyutuyla ciddi katkılar sağlayan alanları var. Biraz sizinle ilişkiye girince, konuşunca Allah Allah bunlar da mı var siz de deyince işte o zaman farkındalık oluşuyor.

Katılımcıların ilahiyatın bilim oluşu ve hatta sosyal bilim oluşuna yaptıkları vurgular değerlendirildiğinde ilahiyat alanının ilk önce bir bilim sonra bilimler arasında bir sosyal bilim alanı olduğunun tartışma düzeyinden çıkarılması gerekiyor gibi görünmektedir. Çünkü katılımcıların değindiği gibi ilahiyat bir sosyal bilim alanı ise bu alanın özellikleri doğrultusunda bilgi üretmeli ve bunu yapabilmek için ilk önce kendi meşruiyetini kendi akademik karakterinden almalıdır. İlahiyat sosyal bilimler içerisindeki konumunu desteklemek için gerek eğitim-öğretim faaliyetlerinde, gerekse gerçekleştirdiği araştırmalar bünyesinde katılımcıların dediği gibi sosyal bilimlerin yöntem ve tekniklerinden faydalanmalıdır. Bu çerçevede ortaya şu şekilde sorular çıkmaktadır: İlahiyat fakültelerinde bilimsel çalışma yapan akademisyenler bu yöntemlere ne derece hakimdirler, ya da hakim olmak ve işlevsel hale getirmek adına bir çabaları var mıdır? Aslında bu noktadaki temel soru, sosyal bilimler alanında kullanılan bu bilimsel araştırma yöntemleri ilahiyat fakültesi mensupları açısından ne denli kabul görmektedir? Sözgelimi sosyal bilimler çatısı altında bilim yapma iddiasındaki Temel İslam Bilimleri alanında akademik çalışmalar yapan akademisyenlerle Felsefe ve Din Bilimleri alanında çalışmalarını sürdüren akademisyenlerin bu yöntemlere bakışları arasında farklılıklar var mıdır, varsa nelerdir? İlahiyat fakültelerinin üniversite sistemi içerisindeki yerini anlamlandırabilmek için ilk önce kendi çatısı altında bu gibi sorulara cevap araması gerekmektedir.

Bir grup katılımcı ise konuya doğrudan yükseköğretim geleneği çerçevesinden yaklaşırsa da dolaylı olarak fakülterle dışarıdan bakışa vurgu yapmaktadır. Bu katılımcılar ilahiyat fakültesinin kurumsallaşma boyutunu öncelikli olarak bu fakültelerin kendilerini doğru anlatabilmeleri ile ilişkilendirmekte ve bunun için çaba gösterilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde akademisyen olan A9 görev yaptığı fakültenin tarihinden örnek vererek ilahiyat fakültelerinin nelığının dışarıdan bakanlar için zaman zaman belirsizlikler arz ettiğinin ve bu noktada yapılması gerekenin bu fakültelerin kendilerini doğru bir şekilde tanımlamaları olduğunun altını şu sözlerle çizmektedir:

Galiba 60 ihtilalinden sonra. O zaman bu fakültenin binası burada değilmiş. Küçük de bir yeri varmış. Bir çatı katında... Geliyor askeri yetkililer işte kapatmak üzere. O zamanın burada görevli olan hocaları ilahiyatın ne olduğunu anlatıyorlar gelen askeri yetkililere, ne kadar önemli olduğunu, niçin önemli olduğunu anlatıyorlar... O görüşmeden sonra kapatmaya gelen yetkilinin burası size az size böyle bir yerin tahsis edilmesi lazım diye burayı tahsis ettiğine dair hocamdan böyle bir anekdot işittiğimi biliyorum. Bazı şeylerin önemi içinde bulunanların ona atfettiği önemle alakalıdır.

Din Felsefesi alanında akademisyen olarak görev yapan A5 ise ilahiyat fakültelerine verilecek önemi dışarda aramak yerine kendi iç dinamikleri yoluyla oluşturulması gereken bir süreç olarak tanımlamakta ve şu ifadeleri kullanmaktadır: “Benim anlatmaya çalıştığım şey biz kendimize ehemmiyet veriyor muyuz? Siz kendinize saygı göstermezseniz kimse size saygı göstermez.

A9 ve A5'in görüşleri kurum kültürü olgusuyla bağlantılı görünmekte, işi kurum kültürünün oluşturulması ve aktarılması boyutuna taşımaktadır. Bu boyutun en önemli öğelerinden birisi olarak “kurumsal imaj” kavramından bahsedilmektedir. Kurumların nasıl bilinip, tanımlandıklarına dair algılar bütününden oluşan kurumsal imaj, söz konusu kurumun hedef kitlesinin zihninde oluşan resim olarak tanımlanmaktadır.³⁰ Kurumsal imajın iki boyutu vardır. Bunlar iç imaj ve dış imajdır. İç imaj, kurumun üyeleri tarafından algılanan imaj iken; dış imaj kurumun dışındaki hedef kitlenin kuruma ilişkin algılarıdır.³¹ Kurumsal imajın kaynağını en temelde kurum kültürü oluşturmaktadır. Üyeleri tarafından içselleştirilen güçlü bir kurum kültürü güçlü bir kurum imajını beraberinde getirmektedir. Bunun yanın-

³⁰ Sefa Çetin – Mehmet Ali Tekiner, “Kurumsal İmajın Temel Belirleyicileri: Emniyet Teşkilatı Örneklemleri İç Paydaş Anketi”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 13/1 (2015), 418-440.

³¹ Şule Çerik – Turan Erkmen, “Kurum İmajını Etkileyen Faktörlerin Algılanması ve Bu Algılamaların Beklentilerle Karşılaştırılması: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/6, (2006), 1-22.

da güçlü bir kurumsal imajın çalışanlar açısından da motive edici olduğu vurgulanmaktadır.³² A9 ve A5'in bu fakültelerin kendilerini anlatabilmeleri ve hatta kendilerini anlayabilmelerine vurgu yapmaları aslında bu kurumların güçlü bir imaj algısı oluşturma gereksinimini ortaya koymaktadır. Bu kurumların hem iç hem de dış imajlarının ayrı ayrı irdelenmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Katılımcı A6 farklı bir bakış açısıyla kurumsallaşmanın son noktası sayılabilecek bir duruma değinmektedir. A6 ilahiyatın fakülte olma sürecinde geçirdiği dönüşümün kendine özgünlüğüne vurgu yapmakta ve “Türkiyelileşen” bir ilahiyat fakültesinden şu sözlerle bahsetmektedir:

Bizim ülkemizde ilahiyat fakültesi kuruluş itibariyle klasik Avrupa'da tabiiyat, içtimaiyyat ve ilahiyat diye kurulan üniversitelerin bir şubesi olarak kuruldu. Buralarda efendim tabiatıyla neşet ettiği çıkış yeri İslam ilahiyat olmasına rağmen daha geniş kapsamlı olarak düşünüldü. Felsefe ağırlıklı, sanat ağırlıklı, eğitim, sosyoloji vs. ilimleri kapsayan ama Temel İslam Bilimlerinden hareket eden bir ilahiyat fakültesi programı gerçekleştirildi. Tabi hayata aksettirilmesi, bunun güç kazanması, bilim adamlarının eğitilmesi bayağı bir zaman aldı. Bu zaman içinde ilahiyat fakültesi Türkiye'nin şartlarına göre Türkiyelileşerek devam etti.

A6 önceki kısımlarda ilahiyat kavramının teoloji ile ilişkisi hakkında Katılımcı A4'ün kullandığı “kendimize mahsusluk” ifadesini ileriye götürüp, Türkiye'de ilahiyatın fakülte olma sürecinin özgünlüğüne vurgu yapmaktadır. A6 ifadeleriyle kurumsallaşma sürecinin özgünlüğünü kastetmiş gibi görünmektedir. Kurumsallaşma süreciyle ilgili yapılan çalışmalarda vurgulanan değişim ve gelişim süreci, iki farklı bağlamda tartışılmıştır. Kimi görüşler kurumların geçirdikleri süreç içerisinde zihniyet anlamında değişimi sağladıklarını ve hedeflerine en uygun yapı ve uygulamaları seçtiklerini savunurken; kimi görüşler de kurumların çevresel faktörler karşısında değişimi kaçınılmaz gördüğünü iddia etmişlerdir. Kurumsallaşma teorisine göre ise değişime neden olan temel faktörlerin başında kurumun ait olduğu çevrede var olan hakim değer ve inançlar gelmektedir.³³ (Özkara, 2000). A6'nın görüşleri bu bağlamda değerlendirildiğinde, ilahiyat fakültelerinin de bir kurumsallaşma sürecinden geçtiğini söylemek mümkün görünmektedir. A6 ilk ilahiyat fakültesinin kuruluş aşamasında geçen “... garptaki örneklerine benzer bir ilahiyat...”³⁴ ifadesinde bahsedilen konuya

³² Gülçin Şişli – Sevinç Köse, “Kurum Kültürü ve Kurumsal İmaj İlişkisi: Devlet ve Vakıf Üniversiteleri Üzerinde Bir Uygulama”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 41, (2013), 169.

³³ Belkıs Özkara, “Kurumsallaşma Teorisinde Örgütsel Değişim Sorunu”, *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2/1, (2000), 1-17.

³⁴ Kararın ayrıntıları için bk. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), *Tutanak Dergisi VII. Dönem* 20,

temas etmiş ve bu fakültelerin Batı'daki örnekleriyle muadil bir fakülte özelliğiyle kurulduğunu fakat sonraki süreçte “Türkiyelileştiği” ni söylemiştir. Başka bir ifadeyle A6'ya göre Türkiye şartlarında öğretim yapması için açılan bu fakülteler başlangıçta orijinal olarak nitelendirilebilecek bir yapıyla kurulmamış olsalar da süreç içerisinde kurumsallaşmasını tamamlayabilmek için gerek kurumsal yapı, gerekse kurumsallaşmanın arka planında yatan temel felsefe açısından değişimini gerçekleştirmiş ve özgün bir yapıya kavuşmuştur. Kurumsallaşma sürecini anlamak için yapılan araştırmaların bir ayağını “kurum kültürü” çerçevesinde yapılan çalışmalar oluşturmaktadır. Kimileri kültürü kurumları anlama yolunda bir metafor olarak tanımlarken, kimisi de olması gereken davranış kurallarını tanımlayarak kurumun üyelerinin eylem ve yorumlarına yön veren bir olgu olarak tanımlamışlardır. Aynı zamanda kurum kültürünün etkin bir kurum kimliği oluşturma anlamında önemli olduğuna dikkat çekilmiştir.³⁵ İlahiyat fakültelerinin kurumsallaşma sürecinin daha iyi anlaşılabilmesi için bazı sorular üzerinde düşünmek gerekmektedir. Örneğin: Sözü edilen bu kurumsallaşma süreci beraberinde bir kurum kültürünü de getirmiş midir? Başka bir deyişle ilahiyat fakülteleri için kurum kültüründen bahsetmek mümkün müdür? Hatta “İlahiyat fakültesi kurum kültürü” başlığı altında tek tek ilahiyat fakültelerinin kendi içlerinde var ettikleri kurum kültürlerinin varlığı söz konusu mudur?

1.2.2. İlahiyat mı İslami İlimler mi?

Günümüzde ilahiyat fakültelerinin yanında İslami İlimler Fakültelerinin de açılması iki farklı fakülte anlayışını ortaya çıkarmıştır. Sorularla katılımcıların ilahiyat ve İslami ilimler fakülteleri arasındaki ilişki konusundaki düşüncelerinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. İslami ifadesinin İslam geleneğindeki yerini vurgulayarak konuyu tartışan katılımcı görüşlerinin yanında bu isimlendirmenin Temel İslam Bilimleri ağırlıklı program anlayışını ön plana çıkardığına değinen görüşler ortaya çıkmıştır. Tüm bunlara ek olarak katılımcıların pek çoğu bu isimlendirmenin siyasi arkaplanına atıfta bulunan yorumlar yapmış ve konuyu bu çerçevede irdelemeyi tercih etmiştir.

Konuyla ilgili olarak katılımcı A5 İslam geleneğindeki ilim anlayışına atıflarda bulunarak “İslami” şeklindeki bir nitelemenin İslam'ın ilim anlayışıyla uyummadığını şu sözleriyle ifade etmektedir:

(04 Haziran 1949).

³⁵ Yusuf Yüksel, “Farklı Perspektiflerle Kurum Kültürünü Anlamak”, *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/11, (2019), 6.

Ben şunu söylüyüm ben bir defa İslami ifadesinin gayri İslami olduğunu düşünüyorum. Her şeyin başına İslami getirmek modern bir olgudur. Erken dönemde ilahiyatın metafizik boyutunun tartışıldığı yüksek entelektüel faaliyetlerin yürütüldüğü bir zamanda İslami ilim diye bir tabir hiçbir yerde göremezsiniz... Bu şizofrenik bir tutumdur bana göre. Gerçeği parçalayan bir şey. Kuran'ın evrensel hakikat iddiası ile kökten çelişen bir yaklaşımdır... Bunlar Müslümanların gerçeklikten bağını koparan görünüşte İslam'a hizmet ettiği düşünülen ama bana göre altını oyan şeylerdir...

A9 da A5 gibi geleneğe atıfta bulunan bir yorum yapmakta ve ilahiyat adının gelenekle ilintili olduğunu şu sözleriyle belirtmektedir: “Yani ben o isim değişikliklerini doğru bulmuyorum çünkü bu bizim geleneğimizden gelen bir sınıflandırma. Yani ilahiyat tesadüfi seçilmiş bir alan değil”

A5 “İslami” kavramının gerçeği parçalayan –bir anlamda bilgi bütünlüğünden uzaklaştıran- hatta İslam’a hizmet gayesiyle kullanılan ama aslında İslam’a zarar veren bir kavram olduğundan bahsetmiştir. Öztürk’e göre “İslami” ifadesinin kullanımı İslam düşüncesini parçalanmış bir zihniyetle ele almayı, ilahiyat alanını sadece Temel İslam Bilimleri algısıyla şekillendirip dar bir alana sığdırmaya çalışmayı beraberinde getirmektedir.³⁶ Dolayısıyla Öztürk’e göre A5’in vurguladığı gibi İslamlaşmak gayesiyle ortaya atılan “İslami” ifadesi tam tersi bir durum ortaya çıkararak sekülerleşmeyi derinleştiren bir unsura dönüşmektedir. Bu çerçeveden konuya yaklaşıldığında “İslami” nitelemesiyle açılan fakülteler bu anlamda “gayri İslamiliğe” doğru bir alan mı açmaktadır? Sorusu üzerinde düşünmenin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında A9 “...bizim geleneğimizden gelen bir sınıflandırma...” ifadesiyle ilahiyatın hâlihazırda İslam geleneğinde var olan bir kavram olduğu düşüncesini ön plana çıkarmakta ve bu geleneğin göz önünde bulundurulduğuna dikkat çekmektedir.

Bazı katılımcılar ise İslami İlimler isimlendirmesiyle Temel İslam Bilimleri Ağırlıklı bir programın hedeflendiğini bu nedenle bu yeni yüksek din öğretimi kurumlarının açıldığını ima eden görüşler sunmuştur. A6’nın tarihten referansla ortaya koyduğu görüşleri şu şekildedir: “Valla şimdi İslami ilimler denildiği zaman biraz Temel İslami İlimleriyle sınırlı bir program düşünülüyor. Bunun doğru olduğunu düşünmüyorum ben. Aslında bu denenmiş ama başarılı olmamış bir model... felsefe adı altında birleşen diğer derslerin medreselerde ikinci dersler olarak düşünülmesi medreselerin hayrına olmamıştır.” A6 bu görüşleriyle bu bakış açısının denendiğini fakat başarılı olmadığını dile getirmiştir. Bu anlamda ilk akla gelen İslami ilimler fakültelerinin

³⁶ Mustafa Öztürk, ““İlahiyat” ın Adı ve Amaçları”, *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır-Sorunlar ve Çözümleri-*, ed. Süleyman Akyürek (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 41.

programları gerçekten temel İslam bilimleri ağırlıklı mı sorusudur. Bu bağlamda bir İslami İlimler Fakültesi olan Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi ile Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin programları karşılaştırılmış ve elde edilen sonuç her iki fakültede de neredeyse aynı ders içeriğiyle öğretim yapılıyor olduğu yönünde olmuştur.³⁷ Her iki fakülte türünün de benzer ders içeriklerine sahip olması akıllara farklı isimlerle anılan yeni fakültelerin neden açıldığı sorusunu getirmektedir.

Katılımcılardan pek çoğu ise İslami ilimler isimlendirmesiyle ilgili görüşlerini beyan ederken temelde ilahiyat ile amaçlananın İslami ilimler yapmak olduğunu, farklı fakülte isimlendirmelerinin bu durumu değiştirmeyeceğini belirtmişler ve özellikle durumun siyasi arka planına vurgu yapmışlardır. İslami ilimler isimlendirmesinin siyasi bir arka planı olduğuna vurgu yapan katılımcı A12 mevcut durumu şu sözlerle eleştirmektedir: *“Yani ne kast ediliyor bir isim değiştirmek suretiyle ideolojik bir duygu mu tatmin edilmek isteniyor veya İslami ilimler fakültesi dediğinizde biz ilahiyatla ilgili mesela dinler tarihi, din sosyolojisi, din psikolojisi falan bunları çıkaracağız sadece tefsir, hadis, fıkıh mı öğretilir bu mu kast ediliyor bunların hiç birisi belli değil.”* A1'in de ilahiyat fakültelerinde verilen eğitimin zaten İslami bir eğitim olduğunu dile getirerek durumun siyasi boyutuna da değindiği şu sözleri dikkat çekici görünmektedir: *“Zaten ilahiyat fakültesinde yapılan İslami bilimler. Diğer bilimler de bunu destekleyen bilimler ağırlıklı olarak... İlahiyat fakültelerinde İslam öğretilmiyor ve bunun için İslami ilimler kuruldu deniyorsa bunun izahını siyasetten başka bir şey yapamaz.”* A3 ise *“İslami ilimler dediğimiz zaman toplumdaki, iktidar yapısındaki, siyasi yapıdaki kültürel dönüşümlerin de burda dahil olduğunu düşünüyorum. Onların etkisiyle daha uzak görülen, daha soyut görülen, daha batı yönelimli gibi gözükten ilahiyat alanının sözde daha yerli, daha İslami bir zemine oturması...”*

A1 bu sözleriyle diğer katılımcılarla ortak noktada buluşmaktadır. Araştırmanın önceki kısımlarında belirtildiği gibi gerek ilahiyatın geleneğimizde var olan bir kavram olması gerekse her iki fakülte türünün de aynı program içeriğine sahip olması konun siyasi bir arka planının olabileceğini destekler nitelikte olmuştur.

1.3.Akademide İlahiyat

İlahiyatın neliği konusunda verilen cevaplardan elde edilen bulgulara göre katılımcılar sözü edilen hususların yanında ilahiyatın akademik yönüne de vurgu yapma ihtiyacı hissetmişlerdir. Bulgulara göre katılımcıların

³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çalal, 2022, s. 93-96.

ilahiyatın akademik boyutu ile ilgili görüşleri iki başlık altında şekillenmiştir. Bu iki başlık: “Dini Bilgi Üretim Sahası Olarak İlahiyat” ve “Disiplinler Arası Bir Bilim Olarak İlahiyat” dır.

1.3.1.Dini Bilgi Üretim Sahası Olarak İlahiyat

Katılımcıların ilahiyatın ne olup, olmadığı ile ilgili konuşurken ilahiyatın kurumsallaşmış boyutu üzerinde düşündükleri ve bu minvalde üniversite bünyesindeki bir fakülte kurumunun niteliğini oluşturan bütünsel bir yapıya dönüştüğünde ilahiyatın, nasıl anlaşılması gerektiği konusunda görüş beyan ettikleri görülmektedir. A3 ilahiyatı dini bilginin yenilendiği ve üretildiği bir alan olarak görmekte ve bu konuda şu sözleri sarf etmektedir: *“Dışarıdan bakıldığı zaman ilahiyatın görevi, hocalıktır, dini iyi bilir, iyi Kur’an okur, iyi dua eder, dini nikah konusunda başvuracağımız şeydir denilir. Ama ilahiyat elbette ki bu değildir. İlahiyat zihinsel düzeyde, yüksek kültüre tekabül eden yeni bilgi üretimine karşılık gelen bir alan”* A13 ise ilahiyat ile uğraşan kişinin toplumun problemlerine dini boyuttan yaklaşılarak çözümler üretebilecek kişi olduğunu dile getirmekte ve dolaylı olarak ilahiyatın bilgi üreten bir sistem olduğuna şöyle değinmektedir: *“İlahiyat yapan insan camide vaaz eden insan değildir, veya kilisede dua eden insan değildir... gündelik hayatına dinin nasıl yansıdığını bu dini kuruluşların gündelik hayatta insanların hangi problemlerini çözüp veya hangi alanda problem yarattığı konularına eğilmesi lazım ilahiyatın.”* Katılımcı A2’nin ise, batı geleneğinden yola çıkarak ilahiyatın bilgi üretim sürecine, başka bir tabirle bilimselleşme sürecine geç de olsa girdiğine ve bilim sahasında kendisine yer edindiğine dair şu açıklamaları dikkat çekicidir: *“Bilim duyularla, deney ve gözlemlerle sınırlandırıldı. Böyle olunca ilahiyat bilimsellik kriterlerini taşımadığı için bilim alanı olmaktan çıktı. Bilimsel meşruiyeti sorgulanır hale geldi. Ancak bu süreç uzun sürmedi. Klasik bilimler dediğimiz konular yeni bir paradigmatel felsefeyle inşa edilince dini bilimler “din bilimleri” ne dönüştü.”*

Akademisyen katılımcıların pek çoğunun vurguladığı temel nokta ilahiyatın bilgi üreten bir alan olduğudur. Bu görüşler aslında bu kısma kadar incelenen konuların özeti gibi görünmektedir. En temelde ilahiyat alanının bilgi üretme hedefi ile yola çıkan üniversitenin bir bölümü olarak bilgi üretme zorunluluğu vardır. Katılımcıların bu noktaya özellikle vurgu yapma ihtiyacının temel nedeni bu noktada önem kazanmaktadır. Bu konuda A2’nin ifadeleri özetleyici nitelikte olmuştur. İlahiyatın bilim sahasında söz söyleme hakkına sahip olması bilim tarihinin geçirdiği farklı düşünsel süreçlerin sonucunda gerçekleşebilmiştir. Bu durumun ilahiyat alanına olan bakışı şuan bile etkiliyor olması ya da etkiliyor olma ihtimali, bilim yapma

hedefinde olan akademisyenlerin belki de zaman zaman motivasyonunu etkileyen bir boyut arz etmektedir. Katılımcıların ilahiyatın ne olup olmadığına bu şekilde özellikle vurgulamaları, çalışma alanında karşılaştıkları ya da yaşadıkları olumsuz bakış açısı, söylem veya eylemlerden veya bu konular hakkında sahip oldukları farkındalıklardan kaynaklanıyor gibi görünmektedir. Bu da aynı zamanda ilahiyat fakültesi üyelerinin kurumlarına dair zihinlerinde var olan iç imaj üzerinde düşünmeyi gerekli kılmaktadır.

1.3.2. Disiplinler Arası Bir Bilim Olarak İlahiyat

Katılımcıların ilahiyatın akademik boyutunu irdelerken en çok dikkat çektikleri noktalardan birisinin ilahiyatın disiplinler arası yönüyle ilgili olduğu görülmüştür. İlahiyatın bütünsel olarak disiplinler arası bir alan olduğuna ve kaçınılmaz bir şekilde hem kendi içerisinde hem de ilahiyat dışındaki alanlarda disiplinler arası çalışma geleneğini oluşturması gerektiğine inanan katılımcılar bu konuda çeşitli görüşler ortaya koymuşlardır. Örneğin A9 şu sözleriyle ilahiyatın konu alanı itibarıyla hayatın tüm alanlarına hitap ettiği fikrinden yola çıkmakta ve sadece sosyal bilimlerle değil; bireylerin yaşam süreçlerine katkı yapmak adına tüm bilim alanlarıyla irtibatlı bir şekilde çalışmasının gerekliliğini ifade etmektedir:

İlahiyat dendiği takdirde, burada yapılan çalışmaların özellikle disiplinler arası olması gerektiğine yürekten inanıyorum. Hatta bu disiplinler arası meselesini ben biraz fazla geniş tutuyorum. Sadece sosyal bilimler olarak da düşünmüyorum. Bunun içine matematik, tıp, efendim fizik, kimya pek çok şey girmeli diye de düşünüyorum.

A11 ise ilahiyatın disiplinlerarası çalışmalar konusunda ilk önce kendi içindeki disiplinler arası çalışmalara bir boyut kazandırması gerektiğine vurgu yapmakta ve alanlar arasında var olan irtibatsızlığı şöyle dile getirmektedir:

Bazıları da ilahiyatın içindeki interdisiplinerliği ihmal ediyorlar yalnız. Bence önce onu yapmalıyız. İslam tarihçisiyim tefsire kapalıyım, hadise kapalıyım. Ordakiler öbürüne kapalı. Bu felsefe ve din bilimleri bölümünün bazıları mesele birçok şeye kapalı... Bu gelenek bizim klasik alimlerde vardı interdisipliner düşünmek daha doğrusu İslam'ı bölmemek.

A9 din-hayat ilişkisine vurgu yaparak pek çok bilim alanıyla yapılacak disiplinler arası işbirliğine dikkat çekerken, A11 zihinsel bütünlüğü sağlamak adına ilahiyat bilimleri arasında gerekli olan disiplinler arası yöntem dikkat çekmiştir. Din “hayatı çepeçevre kuşatan...”³⁸ davranış biçimleri

³⁸ Abdülcélil Bilgin, “Din, Dindar, Dindarlık: Özeleştiril Bir Değerlendirme”, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/2, (2014), 76.

öngören öğretiler bütünü” ise eğer, hayatın içinde hangi alanlar varsa eğitimde, sağlıkta, kültürde, teknolojide hatta ekonomide hangi gelişmelerin olduğundan haberdar olmalı ve hatta bu alanlardaki bilimsel bilgi üretimini kendi bilgi üretme sürecini destekleyen öğeler olarak kullanmalıdır. Bu düşünce A9’un görüşlerini destekler niteliktedir. Bunun yanında A11’in dikkat çektiği zihinsel bütünlük ilahiyatın doğasında olan dini bir bütün olarak anlama eylemine vurgu yapması adına önemli görünmektedir. Din konusunda bilgi üretmekle yükümlü olan ilahiyatın kendi içerisindeki bütünlüğe ulaşması için bu disiplinler arası anlayışı muhataplarına kazandırması beklenmelidir.

SONUÇ

Araştırmada katılımcıların görüşleri doğrultusunda “ilahiyat nedir?” sorusuna cevap aranmıştır. Katılımcılar “ilahiyat” ı öncelikle bir kavram olarak tanımlama yolunu seçmişlerdir. “Kavram Olarak İlahiyat” başlığı altında incelenen bu görüşlere göre katılımcıların ilahiyat kavramını ilk olarak yaratıcıyla ilişkilendirdikleri görülmüştür. Kavramın çıkış noktası olarak kabul edilen Aristo’nun bu konudaki görüşleri ve İslam geleneğinde var olan tartışmalar incelendiğinde; katılımcıların bu noktadaki görüşlerinin tarihi süreçle paralel olarak ilerlediği ortaya konmuştur. Bununla birlikte yine katılımcı görüşlerine göre ilahiyatın kadim bir kavram olmasa da kadim bir olgu olduğu ve ilk ilahiyat faaliyetinin “Tanrı hakkında düşünme” ile başladığı düşüncesine ulaşılmıştır. Geçmişte kendisine atfedilen “Bilimlerin Kraliçesi” unvanı teolojinin önceki dönemlerde köklü ve özel bir konumda olduğunu gösterir niteliktedir. Katılımcıların ilahiyatı tanımlarken referans gösterdikleri bu unvan, teoloji ile olan yakın ilişkisi açısından düşünüldüğünde ilahiyatın konumunu açıklayabilmek için kullanılan bir unsur olarak görülmüştür. Bu yöndeki görüşler ilahiyat kavramının salt dini ve kültürel değerlere bağlı kalınmadan evrensel bir zeminde düşünülmesi gerektiği fikrini desteklemiştir.

İlahiyatın teoloji ile olan ilişkisini değerlendiren katılımcılar birbirinden farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Katılımcılardan bazıları teoloji ile ilahiyatı eşdeğer görürken, bazıları ise teolojinin batıya ait bir kavram olduğunu ve ilahiyatın bir alt dalı olabileceğini dile getirmiştir. Bunun yanında teoloji ve ilahiyat arasındaki ilişkiyi açıklamak yerine bu iki kavram arasındaki tercihini etimolojik bir bakış açısına dayandıran katılımcılar da olmuştur. Bazı katılımcılar ise konuya sosyo-psikolojik bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Bu katılımcılar teoloji ve ilahiyatın kavramsal olarak ne olabileceği üzerinde düşünmek yerine, yine bir tercihte bulunma düşüncesine yönelmişler ve

teolojinin modern bir kavram olarak kabul gördüğü için tercih nedeni olabileceğine değinmişlerdir. Katılımcıların kendini modern olarak tanımlayan ya da tanımlamak isteyen kimselerin ilahiyat yerine teoloji kavramını kullandıklarını söylemesi kavramların birer kimlik unsuruna dönüştürüldüğünü göstermesi adına dikkat çekicidir. Bir grup katılımcı ise ilahiyatı fakülte olma bağlamında değerlendirmiş ve eklektik olması açısından kendimize mahsus bir kavram olarak nitelemiştir. Bu düşünce ilahiyatın kurumsal gelişiminin irdelenmesi gerekliliğini destekler nitelikte olmuştur. Bazı katılımcılar ise konuya metafizik kavramını da dahil ederek bu üç kavram arasındaki ilişkiyi daha karmaşık bir boyuta taşımıştır. Bu üç kavram hakkındaki görüşler gelenekteki tartışmaların günümüzde halen devam ettiğini ortaya koymaları adına dikkat çekici bulunmuştur. Bununla birlikte bu konudaki bulgular bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde ilahiyatın (Türkiye özelinde düşünüldüğünde) salt teolojiye ya da salt metafiziğe indirgenilecek bir kavram olmadığı; her iki kavramı da içerisinde barındıran daha kapsayıcı bir kavram olduğu düşüncesi ön plana çıkmıştır.

Katılımcılara, ilahiyat kavramının mevcut ilahiyat fakültesi ile olan ilişkisi sorulmuştur. Böylelikle ilahiyatın kavramsal ve kurumsal boyutlarının yapısal olarak birbirleriyle ne derece örtüştüğü analiz edilmek istenmiştir. Bazı katılımcılar fakülte olma sürecinin bütünüyle tamamlanmadığını iddia ederken, bazıları ise Darülfünun bünyesinde kurulan ilk ilahiyatın olması gereken yapıda olduğunu mevcut haliyle ilahiyat fakültelerinin gerçek anlamına ulaşamadığını dile getirmiştir. İlahiyat fakültelerinin kurumsal düzlemdeki yerini yükseköğretim geleneği çerçevesinde tartışan bazı katılımcılar ise ilahiyatın yükseköğretim geleneği içerisinde bir sosyal bilim alanı olduğuna dikkat çekmişlerdir. Yine dolaylı olarak ilahiyat fakültelerine dışarıdan bakışı önceleyen bazı katılımcılar ilahiyat fakültesinin kurumsallaşma boyutunu öncelikli olarak bu fakültelerin kendilerini doğru anlatabilmeleri ile ilişkilendirmiş ve bunun için çaba gösterilmesi gerektiğine vurgu yapmışlardır. Bu bağlamdaki diğer bir görüş ise “Türkiyelileşen ilahiyat” düşüncesi üzerinde yoğunlaşmış ve ilahiyatın fakülte olma sürecinde tamamen Türkiye’ye özgü bir model haline geldiği yönünde olmuştur.

Kurumsallaşma boyutu ile ilgili olarak katılımcılara ilahiyat ve İslami ilimler fakülteleri arasındaki ilişkiye dair sorular sorulmuştur. Katılımcılardan bazıları konuyu “İslami” nitelemesi üzerinden tartışmış ve böyle bir nitelemenin İslam’ın bilgi anlayışıyla uyummadığını dile getirmişlerdir. Aynı zamanda bazı katılımcılar ilahiyatın İslam geleneğinde öteden beri var olan bir kavram olduğuna değinme ihtiyacı hissetmişlerdir. Kimi katılımcılar ise

İslami ilimler isimlendirilmesi ile Temel İslam bilimleri ağırlıklı bir eğitimin hedeflendiğini dile getirirken katılımcıların büyük çoğunluğu da esas sebebin sosyo-politik bakış açısı olduğunu ifade etmiştir.

Tüm bu bulgular neticesinde ilahiyatın kurumsal boyutu ile ilgili ulaşılan temel sonuçlar şu şekildedir: Türkiye'deki mevcut ilahiyat fakültesi yapılanmasının süreç içerisinde ilahiyatın etimolojik anlamının sınırları dışına çıkarak, daha kapsamlı bir kavramsal çerçeve kazandığını söylemek mümkündür. Fakülte olmayla birlikte ilahiyat ilahi olan ile insani olanın harmanlandığı toplumsal bir boyut kazanmıştır. İlahiyat ismini alan bu fakülteler geçirdiği kurumsallaşma süreciyle Türkiye'ye özgü bir model haline gelmiştir. Bununla birlikte bu süreci anlamak ve daha verimli bir boyuta taşıyabilmek adına kurum kültürü, kurumsallaşma, kurumsal imaj konularında bilimsel araştırmalara ihtiyaç olduğu ve bu konuda yeterli çalışmaların yapılmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Kurumsallaşma ile ilgili olarak tartışılan ilahiyat mı İslami ilimler mi konusu ise gerek ilahiyatın hâlihazırda İslam düşüncesinde yer alan bir kavram olması, gerekse her iki kurumun da ortak nitelikleri olan programlara sahip olmaları açısından belirsiz bir konumda kalmıştır. Bu belirsizlik konunun pedagojik ya da dini olmaktan ziyade siyasi-politik bir bakış açısıyla gündeme getirildiğini destekler nitelikte olmuştur.

Son olarak ilahiyatın akademik boyutuyla ilgili görüşler sunan katılımcılar, ilahiyatın dini konularda bilgi üreten disiplinler arası bir bilim sahası olduğuna dikkat çekmişlerdir. Katılımcılar bu disiplinler arası anlayışın sadece ilahiyat bilimleri arasında değil, diğer tüm bilim alanları ile olan ilişkide işe koşulması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu bulgular ve araştırmanın önceki sonuçları değerlendirildiğinde şu yönde bir sonuç kurgulanmıştır: Fakülte olma süreci ile toplumsal bir boyut kazanan ilahiyatın din konusunda bilgi üretmekle sorumlu olduğu ve bu bilgiyi hayatla buluşturabilmek adına bilimsel bilgiyi üreten tüm alanlarla iş birliği içerisinde olması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. Araştırmanın amaçlarından bağımsız olarak ortaya çıkan nihai sonuç ise araştırmaya katılanların "ilahiyat" ın ne olduğu konusunda kavramsal bir netliğe ulaşamadığı yönünde olmuştur. Öğretim üyelerinin zihninde ilahiyat kavramının çeşitli boyutlarının olduğu ve bu boyutlar arasında da farklılıklar bulunduğu tespit edilmiştir. Bu tespite göre ilahiyat ya da yüksek din eğitimi konusundaki isim, amaç, muhteva ya da program gibi hususlarda birlik sağlanmasının mümkün olmayacağı sonucuna ulaşılabilir. Bu nedenle öncelikle kavramsal netliğin oluşturulması hedeflenmelidir.

KAYNAKÇA

- Baltacıoğlu, İsmail Hakkı, *Hayatım*. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1998.
- Bauman, Zygmunt. *Modernlik ve Müphemlik*. Çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrintı Yayınları, 2003.
- Bilgin, Abdülcélil. "Din, Dindar, Dindarlık: Özeleştirel Bir Değerlendirme". *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/2, (2014), 75-84.
- Çalal, Ayşe. *Öğretim Üyeleri, Öğrencileri ve Mezunlarına Göre İlahiyat, İlahiyatçı ve İlahiyat Eğitimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Çapcıoğlu, İhsan. "Modernleşme". *Sosyolojiye Giriş*. ed. İhsan Çapcıoğlu - Hayati Beşirli Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- Çerik, Şule – Erkmen, Turan. "Kurum İmajını Etkileyen Faktörlerin Algılanması ve Bu Algılamaların Beklentilerle Karşılaştırılması: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/6 (2006), 1-22.
- Çetin, Sefa – Tekiner, Mehmet Ali. "Kurumsal İmajın Temel Belirleyicileri: Emniyet Teşkilatı Örneklemini İç Paydaş Anketi". *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 13/1 (2015), 418-440.
- Çiğdem, Ahmet. *Bir İmkan Olarak Modernite Weber ve Habermas*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Doğan, Recai. "İlahiyat Fakültelerinin Eğitim Anlayışı Nasıl Olmalıdır?". *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır-Sorunlar ve Çözümleri-*. ed. Süleyman Akyürek. 350-369. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Erkan, Nihal Ekin vd. "Bir Bilim İnsanının Kavramlarla Yolculuğu: İlhan Tekeli ve Alternatif Bir Patika". *İdealkent* 11/29 (2020), 260-289.
- Jeager, Werner. *İlk Yunan Filozoflarında Tanrı Düşüncesi*. çev. Güneş Ayas. İstanbul: İthaki Yayınları, 2012.
- Kitabı Mukaddes*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi 1995.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009
- Maurant, John. "Aquinas and Theology". *Franciscan Studies* 16/3 (1956), 202-213.
- Mayring, Philipp. *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*. Çev. Adnan Gümüş – M. Sezai Durgun. Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2017.
- McBrien, Richard. "What Theology is and Is Not". *America The Jesuit Review*. Erişim 31 Mayıs 2022. <https://www.americamagazine.org/issue/100/what-theology-and-not>

- Meray, Seha. “Üniversite Kavramları ve Modelleri”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 26/1 (1971), 25.
- Oliver, Erna. “Theology: Still a queen of science in the post-modern era”. In *die Skriflig/In Luce Verbi* 50/1 (2016), 1-7.
- Öcal, Mustafa. “İlahiyat Fakültelerinin Tarihçesi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1986), 11-123.
- Özkara, Belkıs. “Kurumsallaşma Teorisinde Örgütsel Değişim Sorunu”. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2/1, (2000), 1-17.
- Öztürk, Mustafa. ““İlahiyat” ın Adı ve Amaçları”. *Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır- Sorunlar ve Çözümleri-*, ed. Süleyman Akyürek. 29-59. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Paker, Turan. “Durum Çalışması”. *Nitel Araştırma*. ed. Fatma Nevra Seggie- Yase-min Bayyurt. 119-134. Ankara: Anı Yayıncılık, 2017.
- Patton, Michael Quinn. *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. çev. Mesut Bütün – Selçuk Beşir Demir. Ankara: Pegem Akademi, 2014.
- Subaşı, Necdet. “Dinselliğin Modern Bileşenleri”, *Din-Kültür ve Çağdaşlık*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007.
- Şişli, Gülçin – Köse, Sevinç. “Kurum Kültürü ve Kurumsal İmaj İlişkisi: Devlet ve Vakıf Üniversiteleri Üzerinde Bir Uygulama”. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 41, (2013), 165-193.
- Tekeli, İlhan. “Dünyada ve Türkiye’de Üniversite Üzerinde Konuşmanın Değişik Yolları”. *Toplum ve Bilim* 97 (Güz 2003), 123-143.
- Tiryaki Bilgin, Kübra- Sunar, Lütfü (ed.). *Kavram Geliştirme Sosyal Bilimlerde Yeni İmkanlar*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.
- Tomalin, Emma. *Religions and Development*. USA: Routledge, 2013.
- Tosun, Cemal. *Din Eğitimi Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem Akademi, 7. Basım, 2012.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). *Tutanak Dergisi VII. Dönem 20*, (04 Haziran 1949).
- Yüksel, Yusuf. “Farklı Perspektiflerle Kurum Kültürünü Anlamak”. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/11, (2019), 1-14.
- Zakai, Avihu. “The Rise of Modern Science and the Decline of Theology As the “Queen of Sciences” in the Early Modern Era”. *Reformation & Renaissance* 9/2 (2007), 125-152.